

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΣ ΣΙΦΩΝΙΟΥ - ΚΑΡΑΠΑ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΡΟΔΟΛΑΚΗ, ΛΥΔΙΑΣ ΑΡΤΕΜΙΔΗ

Ο ΚΩΔΙΚΑΣ
ΤΟΥ ΝΟΤΑΡΙΟΥ ΝΑΞΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΗΝΙΑΤΗ
1680 - 1689
(χφ. Γ.Α.Κ. 86)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ ἐκδοση τῶν Νομικῶν Πηγῶν τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ δικαίου, στίς ὁποῖες σημαντικὴ θέσι κατέχουν οἱ νοταριακοὶ κώδικες, ἀποτελεῖ προσφορά στὴ μελέτη τῆς ἱστορίας τοῦ μεταβυζαντινοῦ δικαίου¹.

Στὰ πλαίσια αὐτὰ καὶ συνεχίζοντας τὴν προσπάθεια γιὰ τὴν ἔρευνα καὶ περισυλλογὴ τῶν νομικῶν ἐθίμων, τὸ Κέντρο Ἑρεῦνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν προβαίνει εἰς τὴν δημοσίευση τοῦ ἐνὸς ἐκ τῶν δύο σωζομένων κωδίκων τοῦ νοταρίου τῆς νήσου Νάξου Ἰωάννη Μηνιάτη².

1. Βλ. ἰδίαι: Ἰ. Βισβίτζα, Τὸ πρόβλημα τῆς Ἱστορίας τοῦ Μεταβυζαντινοῦ δικαίου, «Ἐπετηρὶς τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἱστ. τοῦ Ἑλλ. δικαίου», 6, Ἀθῆναι 1955, σ. 131 ἐπ. Μεν. Τουρτόγλου, Τὸ δίκαιο κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας, «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους», 11, Ἀθῆναι 1975, σ. 110-117, τοῦ Αὐτοῦ, Ἡ νομολογία τῶν κριτηρίων τῆς Μυκόνου, «Ἐπετηρὶς Κέντρου Ἑρεῦνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ δικαίου», 27-28, Ἀθῆναι 1985, σ. 2 ἐπ. Περὶ νοταρίων βλ. Δ. Γ. Σερεμέτη, Ὁ νοτάριος στὴ βυζαντινὴ, μεταβυζαντινὴ καὶ τουρκοκρατούμενη κοινωνία, «Ἀρμενόπουλος», 5, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 29 ἐπ. καὶ τὴν αὐτόθι βιβλιογραφία.

2. Νοταριακὰ ἔγγραφα νομικοῦ περιεχομένου ἀναφερόμενα στὴ νῆσο Νάξο ἔχουν δημοσιευθεῖ ἰδίαι ἀπὸ τοὺς: Ἰ. Βισβίτζη, Οἱ κοινοὶ καγκελλάριοι τῆς Νάξου ἐπὶ τουρκοκρατίας, «Ἀρχεῖο Ἰδιωτ. Δικαίου», ΙΒ', Ἀθῆναι 1945, σ. 1 ἐπ., τοῦ Αὐτοῦ, Ναξιακὰ νοταριακὰ ἔγγραφα τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ Δουκάτου τοῦ Αἰγαίου (1538-1577), «Ἐπετ. Ἀρχείου Ἱστ. Ἑλλ. δικαίου», 4, Ἀθῆναι 1951, σ. 1 ἐπ., τοῦ Αὐτοῦ, Τινὰ περὶ τῶν προικῶν ἐγγράφων, «Ἐπετ. Κέντρου Ἑρ. Ἱστορίας Ἑλλ. δικαίου», 12, Ἀθῆναι 1968, σ. 1 ἐπ., Ἰ. Ν. Δελλα-Ρόκκα, Τὸ δίκαιον τῆς Νάξου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, «Ἐπετηρὶς Ἐτ. Κυκλαδικῶν Μελετῶν», Ζ', Ἀθῆναι 1968, σ. 426 ἐπ., Δ. Ζακυθηνοῦ, Παλαιογραφικαὶ ἔρευναι εἰς τὰς Κυκλάδας νήσους, «Ἐπετηρὶς Ἐτ. Κυκλαδικῶν Μελετῶν», Ε', Ἀθῆναι 1965-1966, σ. 715 ἐπ., Ἐμμ. Κατσούρη, Δικαιοπρακτικὰ ἔγγραφα ἐκ Κινιδάρου Νάξου, «Ἐπετ. Ἐτ. Κυκλ. Μελετῶν», Γ', Ἀθῆναι 1974-1977, σ. 371 ἐπ., Ἀντ. Κατσούροῦ, Ναξιακὰ δικαιοπρακτικὰ ἔγγραφα τοῦ 16ου αἰῶνος, «Ἐπετηρὶς Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου», 5, Ἀθῆναι 1955, σ. 47 ἐπ., τοῦ Αὐτοῦ, Ναξιακὰ ἔγγραφα τῆς Τουρκοκρατίας, «Ἐπετ. Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου», 8-9, Ἀθῆναι 1961, σ. 125 ἐπ., τοῦ Αὐτοῦ, Ναξιακὰ δικαιοπρακτικὰ ἔγγραφα τοῦ 17 αἰῶνος, «Ἐπετ. Ἐτ. Κυκλ. Μελετῶν», Ζ', Ἀθῆναι 1968, σ. 24 ἐπ., τοῦ Αὐτοῦ, Οἱ Τοῦρκοι τῆς Νάξου, «Ἐπετ. Ἐτ. Κυκλ. Μελετῶν», Θ', Ἀθῆναι 1972, 152 ἐπ., Ν. Κεφαλληνιάδης, Ποιμενικὰ Νάξου. Ἐπιτόπιοι συνήθειαι ἐξ ἀνεκδότων ἐγγράφων, «Ἐπετ. Ἐτ. Κυκλ. Μελετῶν», Γ', Ἀθῆναι 1978, σ. 407 ἐπ., Ἀ. Μαρούλη, Ναξιακὰ ἔγγραφα (1723-1883), «Ἐπετ. Ἐτ. Κυκλ. Μελετῶν», Δ', Ἀθῆναι 1964, σ. 401 ἐπ., Β. Σφυρόερα, Κυκλαδικὰ ἔγγραφα ἐξ ἰδιωτικῶν συλλογῶν. Σειρὰ πρώτη Ναξιακὰ, «Ἐπετ. Ἐτ. Κυκλ. Μελετῶν», Ε', Ἀθῆναι 1965-1966, σ. 635 ἐπ., Μεν.

Ὁ Ἰωάννης Μηνιάτης διετέλεσε νοτάριος Νάξου κατὰ τὰ ἔτη 1668-1689 τουλάχιστον³. Δὲν ἔχουμε πληροφορίες γιὰ τὰ ἔτη πρὶν τὸ 1668⁴, ὅμως ἡ δράση του πρέπει νὰ ἐπεκτείνεται ἀρκετὰ χρόνια ἀργότερα τοῦ ἔτους 1689, ἀφοῦ γίνεται δεκτὸ πὼς ὁ ἴδιος ὑπογράφει τὸν Ἀπρίλιο 1695 πράξη, ἡ ὁποία βρίσκεται στὸν Κώδικα Α' Μητροπόλεως Παροναξίας⁵.

Ὅπως προανφέρθη, στὰ χειρόγραφα τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους σώζονται δύο κώδικες τοῦ νοταρίου Νάξου Ἰωάννη Μηνιάτη, ὁ ὑπ' ἀριθ. 85 (Γ.Α.Κ. 85) τῶν ἐτῶν 1668 - 1674, καὶ ὁ ὑπ' ἀριθ. 86 (Γ.Α.Κ. 86) τῶν ἐτῶν 1680 - 1689⁶. Ὁ δημοσιευόμενος ὑπ' ἀριθ. 86 κώδικας⁷ εἶναι χάρτινος, διαστάσεων 0,30X0,21 καὶ διατηρεῖ 484 φύλλα, τὰ ὁποῖα περιέχουν νοταριακὲς πράξεις ποικίλου περιεχομένου ἀπὸ 4 Μαρτίου 1680 ἕως 10 Νοεμβρίου 1689. Τὰ φύλλα ἔχουν διπλῇ ἀρίθμηση, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη πρέπει νὰ ἀνήκη εἰς τὸν ἴδιο τὸ νοτάριο (φ. 1 - 521), ἐνῶ ἡ δευτέρα εἶναι νεώτερη μὲ μολύβι. (φ. 1 - 484).

Ὁ κώδικας περιέχει στὸ πρῶτο φύλλο, ποὺ δὲν ἀριθμεῖται, ἐγγραφὲς μεταγενέστερες (1766-1772) καὶ ἄσχετες μὲ τὸ περιεχόμενό του. Τὰ φύλλα 1r - 4r περιέχουν ἐλλιπὲς εὔρετήριο τῶν πράξεων τοῦ κώδικα, ἀφοῦ λείπει ἡ εὔρετηρίαση τῶν πράξεων τῶν φ. 1 - 324 καὶ ἐνδιάμεσα λείπει ἡ εὔρετηρίαση τῶν φ. 396 - 483. Ὅμως ἀπὸ τὸ εὔρετήριο διαπιστοῦται ὅτι ὁ κώδικας εἶναι κολοβὸς ἀφοῦ σ' αὐτὸ περιέχεται εὔρετηρίαση πράξεων τῶν φ. 522-531 τὰ ὁποῖα δὲν ὑπάρχουν στὸν κώδικα.

Τοῦ ρόλου, Περὶ τῆς ποινικῆς δικαιοσύνης ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ μετ' αὐτὴν μέχρι καὶ τοῦ Καποδιστρίου, «Ἐπετ. Κέντρου Ἑρ. Ἰστ. Ἑλλην. Δικαίου», 15, Ἀθῆναι 1972, σ. 1 ἐπ., τοῦ Αὐτοῦ, Τινὰ περὶ ἀνακλήσεως διαθηκῶν εἰς τὴν Νάξο κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, «Ἀθηνᾶ», ΟΓ'-ΟΔ', Ἀθῆναι 1973, σ. 370 ἐπ. καὶ «Μελετήματα Ἱστορίας Ἑλληνικοῦ Δικαίου», Ἀθήνα - Κομοτηνὴ 1984, σ. 93 ἐπ., τοῦ Αὐτοῦ, Μάρτυρες καὶ «ἀντιμάρτυρες» στὸ μεταβυζαντινὸ δίκαιο. Ἐπιδράσεις ἀστικοῦ δικαίου, «Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν», 65, Ἀθῆναι 1990, σ. 130 ἐπ.

3. Οἱ ἀνωτέρω ἡμερομηνίες προκύπτουν ἀπὸ τοὺς δύο σωζομένους κώδικες τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους, ὑπ' ἀριθ. 85 καὶ 86.

4. Νομίζουμε ὅτι ὁ συντάξας τὴν ἀπὸ 19/5/1611 πράξη πώλησης νοτάριος Ἰωάννης Μηνιάτης εἶναι συνώνυμο πρόσωπο. Βλ. Στ. Κορρέ, Ἀνέκδοτα ἐγγραφα τῶν Φράγκων τῆς Νάξου, «Byz. - Neugr. - Jahrbücher», VIII, Athen 1931, σ. 266 ἐπ. Ὁ Δ. Σερεμέτης, Ὁ νοτάριος κ.λπ. σ. 37, τὸν τοποθετεῖ στὰ ἔτη 1634-1684.

5. Βλ. Β. Σφυρόερα, Γάμοι καὶ διαζύγια στὴ Νάξο τὸν ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνα, «Κυκλαδικά», 1, Σῦρος 1956, 39 ἐπ. καὶ 270 ἐπ.

6. Βλ. Κ. Α. Διαμάντη, Τὰ περιεχόμενα τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους, Α', Ἀθῆναι 1972, σ. 500.

7. Τὸ Κέντρο προετοιμάζει τὴν ἔκδοση καὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 85 κώδικα, ὁ ὁποῖος ἔχει πολλὰ φθορές.

Τὰ ἔγγραφα ποὺ ἔχουν καταχωρηθεῖ στὸν κώδικα κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ εἶναι ὅλα πρωτότυπα καὶ ὅπου ὑπάρχει κατάθεση ἀντιγράφου ἄλλου συμβολαιογράφου, συνήθως, ἀντιγράφεται ὁλόκληρο τὸ ἔγγραφο καὶ ἀκολουθεῖ πράξη κατάθεσης ὑπογεγραμμένη ἀπὸ τὸν νοτάριο Ἰωάννη Μηνιάτη⁸. Ἀκόμη, ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστες, οἱ πράξεις φέρονται γιραμμένες ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ νοτάριο⁹ καὶ ἔχουν τὶς αὐτόγραφες ὑπογραφές τῶν συμβαλλομένων, τῶν παρισταμένων μαρτύρων καὶ ἀντιμαρτύρων¹⁰. Σὲ πολλὰ ἀπὸ τὶς πράξεις, ὅπου προφανῶς ἔχουν ἐκδοθεῖ ἀντίγραφα, ἀναγράφεται εἰς τὸ ἐπάνω δεξιὸ μέρος, ὡς ἐπικεφαλίδα «ἐβγαλμένη», «ἐβγαλμένη ἀπὸ» ἢ καὶ «πάλι ἐβγαλμένη»¹¹.

Ἡ γλῶσσα τῶν ἐγγράφων πριέχει πολλοὺς ἰδιωματισμούς, ἡ ὀρθογραφία εἶναι πολὺ κακὴ, ἡ στίξις καὶ τὰ κεφαλαῖα ἀνύπαρκτα. Ἀκόμη γίνεται ἀνώμαλη χρῆσις τοῦ τονισμοῦ. Τέλος, ἐπειδὴ ἡ ὄνως ἀριστερὴ γωνία τοῦ κώδικα εἶναι φθαρμένη, ἡ ἀρχὴ τῶν πρώτων στίχων καὶ οἱ ἐκεῖ εὐρισκόμενες παραπομπές εἶναι δυσανάγνωστες ἢ καὶ λείπουν.

Ἡ δημοσίευσσις τοῦ κώδικα ὑπ' ἀριθ. 86 θεωρήθηκε ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσα διότι ἡ νομικὴ αὐτὴ πηγὴ χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἐνότητα καὶ συνεκτικότητα, ἀφοῦ ἔχει γραφεῖ ἀπὸ ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπο, καλύπτει συνεχῆ χρονικὴ περίοδο δέκα ὁλοκλήρων ἐτῶν καὶ περιέχει συνολικὰ 914 πράξεις οἱ ὁποῖες καλύπτουν ὅλους σχεδὸν τοὺς κλάδους τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Αὐτὸς δὲ ἀκριβῶς ὁ συνδυασμός, δηλαδὴ τὸ ἐνιαῖο τῆς πηγῆς —δεκαετία— καὶ τὸ πλῆθος καὶ ἡ ποικιλία τῶν πράξεων, εἶναι ἰδανικὸς γιὰ τὴ μελέτη μιᾶς περιόδου. Ἔτσι, ὁ ἐρευνητὴς θὰ μπορέσῃ νὰ σχηματίσῃ μιὰ πλήρη εἰκόνα τοῦ δικαιοῦ συστήματος ποὺ ἔσχε στὴ Νάξο κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, νὰ παρακολουθήσῃ ὅλες τὶς μεταβολές τοῦ δικαίου ποὺ ἐπῆλθαν στὴ δεδομένη αὐτὴ χρονικὴ περίοδο, τὶς ἐπιδράσεις ποὺ πιθανὸν νὰ ὑπέστη τὸ δίκαιο αὐτό, ἀκόμη δὲ νὰ διαπιστώσῃ τὶς τυχόν ἰδιαιτερότητες τοῦ νομικοῦ βίου τῆς νήσου.

Παράλληλα ὅμως, ὁ ἐν λόγῳ κώδικας περιέχει πλῆθος ἱστορικῶν πληροφοριῶν γιὰ γεγονότα καὶ πρόσωπα, γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς νήσου (ἐμπόριον, ναυτιλία, ἀγροτικὴ οἰκονομία), τὰ ὁποῖα ἐνδιαφέρουν τὸν ἱστορικὸ καὶ τὸν μελετητὴ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ πολύτιμες πληροφορίες γιὰ τὸν λαογράφο, τὸν γλωσσολόγο καὶ τὸν κοινωνιολόγο.

8. Βλ. π.χ. ἔγγραφο ὑπ' ἀριθ. 12.

9. Εἰς τὸ τέλος τῶν πράξεων ἀναγράφεται: «Ἰωάννης Μηνιάτης νοτάριος ἔγραψα». Ἀξίζει νὰ σημειωθῇ ὅτι μία καὶ μοναδικὴ πρᾶξις, ἡ ὑπ' ἀριθ. 60, γράφεται καὶ ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν Δημήτριον Μηνιάτη «....μέ θέλημα τῶν δύο μερίδων καὶ μαρτυρῶ ὡς ἐπίτροπος τοῦ πατέρα μου».

10. Γιά τοὺς ἀντιμάρτυρες βλ. Μ. Τ ο υ ρ τ ὁ γ λ ο υ, Μάρτυρες καὶ ἀντιμάρτυρες, ἐνθ' ἀν.

11. Βλ. π.χ. πράξεις ὑπ' ἀριθ. 20, 26, 41, 57, 277, 286, 299 κ.λπ.

Τρόπος έκδοσης

Όπως προανφέρθη, τὰ ἔγγραφα τοῦ κώδικα εἶναι πολὺ ἀνορθόγραφα, πολλὲς λέξεις ἐκφέρονται —θὰ λέγαμε— φωνητικά, ὥστε θὰ δημιουργοῦσε φοβερὲς δυσκολίες στὸν ἀναγνώστη ἢ χρησιμοποίησις τῆς διπλωματικῆς μεθόδου ἐκδόσεως. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἀπεκατεστάθη ἡ ὀρθογραφία τῶν ἐγγράφων μερικῶς καὶ ὅπου ἦτο ἀπόλυτα ἀναγκαῖο, χωρὶς ὅμως νὰ μεταβάλλονται ὁ τύπος τῶν λέξεων καὶ ἡ φθογγο-λογικὴ παράδοσις τοῦ κειμένου. Τὰ γλωσσικὰ φωνητικά καὶ τὰ καταληκτικά τῶν λέξεων ἔμειναν ἀναλλοίωτα, ἀκόμη δὲ δετηρήθησαν ὅλα τὰ ιδιώματα ποὺ δείχνουν τὰ γλωσσικὰ φαινόμενα¹².

Σημεῖα στίξεως προσετέθησαν μὲ πολλὴ φειδῶ καὶ μόνον ὅπου ὑπῆρχε πρόβλημα κατανόησης τοῦ κειμένου, διετηρήθησαν ὅμως ὅπου τυχὸν ὑπῆρχαν. Ἀκόμη συνεπληρώθη ὁ τονισμὸς τῶν λέξεων, ὅπου ἦτο ἐλλειπής, ὁ δὲ τονισμὸς τῶν κυρίων ὀνομάτων ἐγίνε μὲ τὰ σήμερον κρατοῦντα. Παρέστη ἀνάγκη ἀκόμη νὰ γίνῃ ὁ ἀπαραίτητος χωρισμὸς τῶν λέξεων οἱ ὁποῖες συχνότατα ἦταν ἐνωμένες.

Εἰς τὰ ἔγγραφα γίνεται σπανιώτατα χρῆσις κεφαλαίων γραμμάτων. Ἐθεωρήθη προτιμώτερον νὰ ἀντικατασταθοῦν μὲ κεφαλαῖα γράμματα τὰ ὀνοματεπώνυμα, τὰ τοπωνύμια, καθὼς καὶ τὰ ἀρχικά τῶν λέξεων μετὰ τὴν τελεία.

Ἡ ἐκδοσις τῶν πράξεων γίνεται μὲ τὴν σειράν ποὺ ἔχουν στὸν κώδικα, προσετέθησαν μόνον στὴν ἐπικεφαλίδᾳ ὁ αὐξὼν ἀριθμὸς καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ περιεχομένου κάθε πράξης, προκειμένου νὰ διευκολυνθοῦν οἱ παραπομπὲς στὴ σύνταξις τῶν εὑρετηρίων τῶν νομικῶν ὅρων καὶ λέξεων, τῶν κυρίων ὀνομάτων καὶ τῶν τοπωνυμίων¹³.

Τέλος, παρετέθη πανομοιότυπον τοῦ καλυτέρου φύλλου τοῦ κώδικα (φ. 210r).

Κριτικὰ σημεῖα ποὺ χρησιμοποιήθηκαν:

- / : ἀλλαγὴ στίχου τοῦ ἐγγράφου¹⁴
- [] : γράμματα ἢ λέξεις ποὺ λείπουν καὶ δὲν μποροῦν νὰ ὑπολογισθοῦν.
- [...] : γράμματα ποὺ λείπουν καὶ μποροῦν νὰ ὑπολογισθοῦν.
- [αβγ] : γράμματα ἢ λέξεις ποὺ λείπουν καὶ συμπληρώνονται ἀπὸ τοὺς ἐκδότες.
- / / : λέξεις ποὺ προστίθενται εἰς τὸ περιθώριον ἀπὸ τὸ γραφέα.
- [[]] : γράμματα ἢ λέξεις διαγεγραμμένα ἀπὸ τὸ γραφέα.

12. Γιὰ τὴ γλῶσσα τῶν ἐγγράφων βλ. Ἰωάννου Κ. Προμπόν, Ἡ γλῶσσα τῶν Ναξιακῶν ἐγγράφων (1433-1837) καὶ τὸ παλαιότερον Ναξιακὸν ἰδίωμα, «Ἐπετ. Ἐτ. Κυκλ. Μελετῶν», Ζ', Ἀθῆναι 1968, σ. 238 ἐπ. Ἡ ἐμπεριστατωμένη αὐτὴ μελέτη βοήθησε πολὺ τὴν παροῦσα ἐκδοσις, καὶ κυρίως τὴν παρουσίαν τοῦ κειμένου μὲ τὶς ἀπαραίτητες ὀρθογραφικὰς διορθώσεις χωρὶς νὰ ἀλλοιωθοῦν ἡ γλῶσσα καὶ οἱ ιδιοματισμοί.

13. Γιὰ τὰ τοπωνύμια τῆς Νάξου βλ. Ἀ. Φ. Κατσουρό, Τοπωνύμια τῆς Νάξου, «Ναξιακὸν Ἀρχεῖον», 1, Νάξος 1947, σ. 75 ἐπ., 94 ἐπ., 108 ἐπ., 123 ἐπ.

14. Δὲν ἐγίνε ἀρίθμηση τῶν στίχων τῶν ἐγγράφων γιὰ νὰ μὴν ἐπιβαρυνθῇ τὸ κείμενον.